

Рашко В. Јовановић

„Јазавац њред судом“ – убојниџа сценска саиџира

Поводом сџочейџрдесеиџоџодишњице
рођења Пеџира Кочића

Свакако да се *Јазавац њред судом* све до наших дана може означити као најчитаније, најпознатије и најпопуларније дело Петра Кочића (1877–1916), књижевника и борца за права сељаштва у Босни и Херцеговини. То дело Кочић је написао и објавио 1904. године у другој књизи својих приповедака *С ѓланине и исџод ѓланине*, да би *Јазавца* убрзо прерадио у драму у једном чину, коју ће Народно позориште у Београду премијерно приказати 26. новембра 1905, заједно са комадима Светозара Ђоровића *Он* и *Адембеџ*. Кочићево дело режирао је Сава Тодоровић, који је Давида Штрпца овом приликом и глумио. Занимљиво је да ће до прве репризе овога комада, који је наишао на ванредно леп пријем гледалаца на премијери, доћи тек 10. октобра 1907, и то у оквиру Босанско-херцеговачке вечери, када су још приказани Ђоровићев комад *Он* и Шантићева драма *Под маџлом*. Треба рећи да је Кочићев *Јазавац*, те вечери, према писању часописа „Босанска вила“, изведен прилично осакаћен, пошто су, на захтев аустроугарског по-

сланика, поједина ефектна места бри-сана. Тој свечаној представи присуствовали су Светозар Ђоровић и Алекса Шантић, али не и Петар Кочић, који је тада био у аустроугарском затвору, што је био посебан повод гледаоцима, који су, како је управо у Београд стигао глас да је тога дана Кочић ухапшен, иза сваког ефектнијег места одушевљено пљескали, узвикујући „Живео Кочић!“. Управо тада почело је Кочићево страдање због прогона аустроугарскога режима, који га је 1907. и 1908. три пута изводио на суд у Бања Луци, оптужујући и осуђујући га због неколико чланака што их је написао и објавио у листу „Отаџбина“, који је покренуо и уређивао. Није тешко претпоставити да се на репризу *Јазавца* у београдском Народно позоришту дочекало првенствено због заоштрених односа са Аустроугарском, са којом су још од 1903, политички односи били лоши и из године у годину постајали све гори. Водила се бескомпромисна политичка борба о бројним питањима – најпре о односу са јужнословенским живљем у Хабзбуршкој

царевини, посебно у Босни и Херцеговини, проблем је избио и око пројектовања и градње трансбалканске железнице, затим и када је реч о односима са словенским становништвом у Македонији и на Косову итд. Данас изгледа скоро невероватно с коликом су озбиљношћу владајући моћници у Бечу процењивали свеукупну политику свога малог суседа, посебно стога што је уз Србију била царска Русија а потом све више и Француска. У средшћу пажње били су како политички, тако и економски односи. Аустроугарска је пажљиво пратила сваки потез Владе у Београду – почев од питања иностраног зајма, затим избора земље у којој ће се снабдети топовима па до условног царинског савеза са Бугарском, којег се Србија није хтела одрећи. Због наведених проблема Аустроугарска је Србији, као што је познато, 1906. године објавила царински рат. Наиме, моћна Хабзбуршка царевина обуставила је сваки робни промет који је за Србију из Европе углавном ишао преко њених граница. Још док је трајао тај царински рат дошло је до веома оштрог сукоба између Србије и Аустроугарске због анексије Босне и Херцеговине објављене у јесен 1908. године, против које су устале и Србија и Црна Гора, сматрајући да су тим потезом угрожени њихови витални интереси, као и да је тиме прекршен Берлински мировни уговор и на тај начин отворена велика међународна криза. Ипак, Србија је, на крају, због слабости Русије, упролеће 1909. године, морала признати да анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске њени интереси нису повређени. Но то није сметало да се Ко-

чићев *Јазавац ђред судом* чешће изводи у београдском Народном позоришту, нарочито 1907. и 1908. године, упркос честим протестима посланика Аустроугарске у Београду. Тада је, крајем 1908, Бранислав Нушић за једну ноћ написао *Хаџи Лоју*, ефектан историјски фрагмент, који је у суштини, према мишљењу Јевте Угрчића, критичара „Политике“, – „један свечан, крвав, страшан, али величанствен протест погаженог народа, који он у смртном часу шиље Европи, која њиме хоће да поткусура своју равнотежу.“ И тај протест постаје поново актуелан, он је заправо због тога и написан, када су се збили сви догађаји око анексије Босне и Херцеговине. Једној представи *Јазавца*, приређеној у Народном позоришту 17. августа 1910. године, бурно поздрављен, присуствовао је напакон и Петар Кочић. Такође, индикативно је да је на сцени Народног позоришта у Београду, 9. јануара 1914, на иницијативу београдских књижевника, приређено *Кочићево вече*. После увертире *Еквиноцијо* Станислава Биничког, Милорад Гавриловић читао је одломке из Кочићеве *Књиђе сћаросћавне Симеуна Бака*, да би после симфонијске тужбалице *Ненија* Стевана Христића био приказан *Јазавац ђред судом*. Као што је познато, тада се писац *Јазавца ђред судом* већ налазио у Београду: како су се код њега, крајем 1912. године, јавили први озбиљнији симптоми прогресивне парализе и како се болест постепено почела развијати, у српску престоницу дошао је почетком јануара 1914. године на лечење и управо поводом његовог доласка приређено је вече њему у част у Народном позо-

ришту. Сличне вечери посвећене Кочићу приређивале су се и у другим местима – у Новом Саду, затим у Сарајеву, где је, на иницијативу Занатлијског удружења основана Заклада Петра Кочића, потом и у Тузли, Бања Луци, Мостару, Дувну, Кнежини, Бузовачи, Цетињу и другде.

Петра Кочића је у Београду прегледао и знаменити француски лекар професор Керије, који је дао прилично повољан и утешан извештај о стању његовог здравља. Међутим, Кочићево здравствено стање се погоршавало. О томе је оставио аутентична сведочанства Милан Стојимировић Јовановић у *Силуетама сџароџ Београда*, где је забележио и ово: „Жарко лето 1916. стало га је много снаге. Подносио га је, али је копнио. Некад би се повратио, као у јесен 1915, па би се у њему опет пробудио стари националист. Једном ми изрече ове стихове, које никад пре тога нисам чуо и које ми рече да је запамтио из младости, у гимназији: 'Горе над нама српско је небо / На њему српски седи Бог, / Око њег' Срби анђели лебде:/ Дворе Србина Господа свог!'“ Милан Стојимировић Јовановић, чији је ујак био управник болнице, забележио је о Кочићу и ово: „Бивало је дана када смо били од јутра до мрака заједно. Нарочито зиме 1915–1916. На једном крају стола ја сам спремао своје лекције, на другој крају он је читао, пушио дебеле цигаре или ћутао подбочен о сто... Каткада смо тако говорили о рату, о Аустрији, о народу. Он је говорио о Босни онако како је само он о њој умео да говори. Говорећи о чисто националним стварима, он је такорећи растао, препорађао се, преображавао

се у другог човека. Зачас би блеснуле његове очи, са његовог лица би се изгубила она ужасна опуштеност душе без воље и покрета. Од једног болесног, тихог, апатичног човека, постајао је опет борац, политичар, вођа. Његови судови били би опет савршено тачни, као да је био сачувао моћ да прозре у суштину политичких ситуација кроз које смо пролазили тих судбоносних дана. Изгледало је тада да је у мозгу овог човека све паралисано сем тога центра који је одређен да мисли о отаџбини, ако не о неком већем друштву. Ја сам се често дивио овој његовој бодрости и позивао дискретне прјатеље да са њима поделим то осећање. Кочић је био оптимист, и то је годило патриотским духовима под ондашњим притиском.“ Није доживео крај Аустроугарске – преминуо је 27. августа 1916, две године пре њенога пораза и распада.

Рецепција Кочићевих дела у Београду у књижевној критици, па тако и *Јазавца њред судом*, била је углавном веома повољна. Било је и извесних изузетака: поједини проучаваоци Кочићевог дела, као што је то случај са Тодором Крушевцем, који је у темељној и веома прегледној студији *Петар Коћућ*, објављеној 1951. године, зачудо изнео замерке на Скерлићеву оцену друге књиге Кочићевих приповедака, оне из 1904. године, у којој је први пут објављен и *Јазавца њред судом*. Пошто је указао да је Скерлић истакао како је Кочић један од ретких наших писаца „који дају лични утисак живота“, пун младости, свежине, и силног осећања, Тодор Крушевац додаје: „Али, и поред позитивне оцене, Скерлић је овог пута показао да по-

грешно схвата Кочића. Тумачећи Давида из *Јазавца*, он га види сувише разголићена и материјализована, ослобођена духа који у њему зрачи, као и оних ослободилачких тежња које Давид показује у свакој прилици и на сваком месту. И разумљиво, услед оваквог површних схватања за Скерлића је Давид само ’сељак онакав какав је, материјалан, савијен над својим комадом земље, који не види даље од видика сеоскога торња, лукав, неповерљив, са пуно и пуно нимало идеалних особина.’ Поред овог кривог тумачења Давида, ни друга Скерлићева замерка, коју овом приликом чини Кочићу, нема веће вредности. То је велико обраћање пажње ’на сликарски пејзаж, који је обично леп оквир каквога јакога осећања’, ма да је то, према Скерлићу, књишка склоност ’која смета ономе основноме утиску искренности што се издваја из његова дела. ““

Како се види, Тодор Крушевац ограничио се само на Скерлићев приказ објављен у „Српском књижевном гласнику“ 1904. године. Објективности ради навешћемо и шта је Јован Скерлић написао о *Јазавцу ђред судом* у својој *Историји нове српске књижевности*: „Тај горак протест јака израза у духовитој сатири *Суданији*, пародији законске правде и судства, а нарочито у прослављеном *Јазавцу ђред судом*, делу које је, особито после 1908, доживело огроман успех код свију слојева српске читалачке публике и до 1913. дочекало једанаест издања, ћирилицом и латиницом. Аграрне и друге невоље босанског сељака, лукава, притуњена, али несаломљива и бунтовна, све је то нашло силног израза у овој изврсној сатири. Тип сељака из-

веден је са веома много тачности и снаге, дијалог је ванредно природан, споредне личности су обележене са врло много рељефа, ситуације су врло правилно изведене, а и у свему има толико сатире, горке и осветничке сатире, да *Јазавац ђред судом* иде у најбоље сатире политичке и социјалне књижевности. “

Петар Кочић је као мото своје сатире *Јазавац ђред судом* написао следеће: „*Ко искрено и сћрасно љуби Истину, Слободу и Ошћабину, слободан је и неистирашив као Боџ, а ђрезрен и џладан као ѓас.*“ – Ови редови могли би бити мото свеукупног Кочићевог књижевног, публицистичког и новинарског дела у којем је лик Давида Штрпца саздан као громадни симбол отпора босанског сељаштва према безобзирној експлоатацији и протеста због туђинске окупације, невиђеног терора, безобзирне пљачке и експлоатације. Проблем је био у томе, како је истакнуто у протестном *Меморандуму* још 1889. године, што није било решено аграрно питање, које је Аустрија на Берлинском конгресу истакла као један од првих и најхитнијих задатака. Међутим, њена окупаторска власт ништа није предузела да тај проблем реши, већ је уместо обећаних реформи завела највећу тиранију какву свет никада није видео, а аграрно питање још више је заплела и замрсила. „И тако су, дакле, Босна и Херцеговина најбесправније земље на овом свијету. У њима је данас оживео средњи вијек са својим ужасима посријед Јевропе и на очиглед и срамоту свих њених слободних и напредних народа.“ – с правом се закључује у протестном *Меморандуму*.

Заиста, *Јазавац њед судом* најже-
шћа је сатира у српској књижевности,
дело домановићевскога ранга, које по
убојитости сатиричне оштрице нема
премца. Сценски приказ у Народном
позоришту у Београду то је недвосми-
слено потврђивао: одзив гледалаца на
свакој представи откривао је борбено
расположење публике која се, нарочито
у време анексионе кризе, солидари-
сала са сваком репликом коју је из-
говарао глумац Сава Тодоровић, тај
„отровни Кочићев Давид Штрбац“,
како је забележио критичар и исто-
ричар позоришта Милан Грол. Кочић
је у овом делу храбро изнео истину о
аустријској окупацији. „Давид Штр-
бац, сирови босански сељак, жестоко
је повукао за нос окупаторски суд, на-
ругао му се, изрекао му све не само
што он о њему мисли, него шта Босна
мисли о окупацији, отворио своју душу
и душу тлаченог сељаштва, а оставио
у недоумици суд да се пита да ли је луд
или се прави да је луд.“ – с правом
указује Велибор Глигорић. Давид
Штрбац није се наругао само суду и
начину како пресуђује правду, него и
аустријској „окупацији“ уопште због
њеног подјармљивања сељачких маса
у Босни и Херцеговини. У средишту
Давидових напада пред судом свакако
је окупацијска бирократија, коју су до-
брим дело сачињавали бирократски
туђински уљези и коју он назива „гла-
ватом господом“ првенствено због
њиховог надменог понашања и увред-
љивог односа према сељацима. Њего-
ве духовите тираде, оштроумне, же-
стоке и опаке, разоткривале су вис-
преност опажања човека из народа и
бирократску отупелост судије, затече-
ног овим „случајем“ због чудне опту-

жбе. Заиста, туђински окупацијски суд
је у овој сатири приказан као највећи
непријатељ сељаштва и извор сваког
зла, као и многобројних невоља у жи-
воту сељака, јер се преко судских пре-
суда организује пљачкање народа у
виду пресуђених казни, бруталних ег-
зекуција и пленидбе сељачке имовине.

Јазавац њед судом у периоду до
избијања Првог светског рата био је
често на репертоару Народног позори-
шта у Београду (приказан је укупно 11
пута). У раздобљу између два светска
рата и у читавом послератном пероду
на сцени овог театра није извођен,
што се може разумети будући да су се
друштвене околности потпуно изме-
ниле. На сцени „Звездара-театра“ при-
казан је 28. новембра 2005. у режији
Павла Лазића. Давида Штрпца браву-
розно је тумачио Петар Краљ, док су
Александар Сибиновић и Тихомир
Станић наступали у улози Судије,
Александар Стојковић био је Писар-
чић а Ђорђе Марковић Доктор. Ова
представа, била је на репертоару до
28. новембра 2007. и имала укупно 17
извођења.

Петар Кочић је од 1910. до 1912.
написао још једну бриљантну сатиру.
То је *Суданија* – дело веома духовито,
које се, донекле, надовезује на *Јазавца
њед судом*. У овој причи затвореници
у тамници импровизују пробу суђења
које их чека када их узведу на опту-
женичку клупу. Они глуме различите
улоге почев од тужиоца до бранитеља,
од сведока до оптужених, од судије до
чувара. Добро познајући процедуру
окупацијскога суда, они у своје улоге
уносе личне доживљаје, те све делује
веома уверљиво и, што је најважније,
све је у знаку пучке духовитости, от-
прилике у стилу излагања Давида

Штрпца пред судијом. У суштини *Суданија* је инвентивна карикатура окупационог суда у Босни, заправо вешто саграђена пародија заплетене туђинске бирократске процедуре. Затвореници су одлично „снимили“ све бирократске формалности окупационог суда – термине и изразе које судије користе током процеса, начин како се пишу тужбе, пресуде и жалбе, достојанствено-надмени став судија и државних тужилаца, манир одбране и др., као и накарадну терминологију, заправо бирократски језик којим се

званичници обраћају оптуженима и њихов леп народни говор. Није критика без разлога утврдила како *Суданија* има елемената за добру комедију: поред пажљиво формиране специфичне ситуације сви ликови су дати веома рељефно и све је засновано на духовитој импровизацији, посебно излагања сељана која су у духу народних умотворина и исказана богатим и сликовитим језиком. Због свега наведеног, ово Кочићево дело заслужује да се у драматизованој форми нађе на позоришној сцени.

Радник чисти мртве рибе у језеру у Кини